

Çağlar Boyu Kürdan

Hiç kürdanların ne zamandan beri kullanıldığını merak ettiniz mi? Ya da insanların ağaç kürdanlar bulunmadan önce dişlerini neyle karıştırdıklarını? İnsanların en eski alışkanlıklarından birinin diş karıştırmak olduğunu ve kürdanın önceleri değerli madenlerden yapıldığını biliyor muydunuz?

Kürdan kullanımı bizim türümüzden bile önceye dayanıyor. Hem Homo sapien hem de Neanderthal kafataslarındaki bulgulara göre o zamanlarda da dişler bir aletle karıştırılmış. Arizona Eyalet Üniversitesi'nden antropolog Chisty G. Turner'in dediğine göre, ispat edilebilir en eski insan alışkanlığı dişleri karıştırmak.

Syracuse hükümdarı Agathocles M.Ö. 289'da yemekten sonraki diş karıştırmasını yaptığı zehire batırıl-

mış kürdan yüzünden ölmüş. 8. ve 9. yüzyıllarda Pers İmparatorluğu'ndan Hindistan'a göç eden Zerdüşterin kürdan kullanmayı dinsel bir tören olarak gördükleri söyleniyor. Birkaç yüzyıl sonra ortaya çıkan Gondlar, öteki hayattaki yemekleri düşünerek ölülerini kürdanla gömüyorlarmış. Rönesans Fransa'sında ise kürdan önceleri tatlılara saplanarak, sonraları ise bir tabakta peçete ile birlikte herkese ayrı ayrı sunuluyormuş.

Yüzyıllar boyunca kendilerini sanata adanmış üst sınıflar altın, gümüş ya da fildişinden yapılmış çok değişik şekillerde kürdanlar kullanıyorlardı. Bunların kullanımıyla bir takım görgü kuralları gelişmiş. Bazıları, 1393'de çıkan bir kitapta toplanan bu kurallara göre yemek sırasında dişleri karıştırmak "masada yemek yerken ele hapşırarak" kadar kusurlu bir davranış olarak nitelendiriliyor. 1967'de Hans Sach adlı bir dişçinin yazdığı "Kürdan ve Tarihi" adlı kitapta özel koleksiyonlar ve müzelerde bulunan önemli kürdanların 87 adet çizimi bulunuyor. Sach, Rönesans'ı "kürdanların altın çağı" olarak nitelendiriyor. Çalışma aynı zamanda boyunlarında zarif kürdanların asılı olduğu soyluların portrelerinin reproduksiyonlarını da kapsıyor.

Hünerle yapılmış değerli kürdanlar öyle önemli olmuş ki bir süre sonra belli çeyiz parçalarından biri haline gelmiş. Örneğin, Portekiz Parma Prensesi Louise Marie Therese, Avusturyalı bir prensle evlenirken çeyiz olarak bir düzine değerli kürdan götürmüştü. Saksonya'da kadınların kürdanlarını kendi mülkiyetleri altında tutmaları kanuni zorunlulukmuş. İlk olarak 1716'da basılan kadınlar için güzel davranışlar kitabında, kürdanlar "yemek yerken kadınların dişlerinin arasına bir şey sıkıştığında çıkarabilmek için kullanabilecekleri" gümüş aletler olarak tanımlanmış. Goethe'nin annesinin kullandığı 3 fildişi kürdan Frankfurt'ta Goethe Müzesinde bulunuyor. New Yorklu beyzbolcu Tom Seaver'ın ceketinden çıkan 23 yıllık kürdan, 1992'de özel bir koleksiyonda 200 Dolara satılmış.

1800'lerde çelik kalem ucunun icadından sonra, Paris'te Joinville Pont'dan Mösyö Bardin birdenbire kendini 2 milyon kazın sahibi olarak ve kaz teleklerinin artık kaybolan pazarıyla karşı karşıya bulmuş. Elit takı-

mın kullandığı değerli kalıcı kürdanlara parası yetmeyenler için bu teleklerden yapılan kürdanlarla büyük bir piyasa yaratmış. Bardin'in, bu telekleri ne yapacağını düşündüğü sırada, Brezilya'daki bir İngiliz ihracat şirketinin muhasebecisi Charles Forster da orada, Portekiz'de imal edilen büyük ve bıçakla yontularak kutulanıp ucuza satılan tahta kürdanları görmüş. Bunu akıllıca bir yenilik olarak gören Forster, bunlardan satın alıp misafirlerine sunması için Boston'daki karısına göndermiş.

1865'de Boston'a gelen Forster, ayakkabı için tahta çivi yapan bir imalatçıya gitmiş ve fabrikada bir takım denemeler yapmış. Forster kürdanları mekanik olarak kesecek bir makina geliştirmeye çalışmış ve 1869'da bir tane yapmayı başarmış. Portekizli yontucuların bir günde yaptıkları kadar kürdanı bir dakikada üretebiliyormuş.

Bir çok çeşit ağaç denedikten sonra Forster, beyaz huş ağacını en iyi madde olarak seçmiş (işlenmesi kolaymış ve tat bırakmıyormuş) ve Maine'de kestirttiği kütükleri Boston'a getirtmiş. Şimdi hammaddesi ve makinası varmış, ancak bu kürdanlar için bir pazar yokmuş.

Forster'in ilk hedefi, Boston'un şu an hâlâ Belediye Sarayı yakınında faaliyette olan İstiridy Evi olmuş. Eğer yardım ederlerse yemeklerini ısmarlamayı vaadederek Harvardlı öğrencilerle bir plan yapmış. Buna göre öğrenciler yemekten sonra garsona kürdan getirmesini söyleyecekti. Eğer restoranda kürdan yoksa öğrenci yüksek sesle şikâyet edecek ve bir daha burada yemeyeceğini söyleyecekti.

Beş-altı Harvardlı restorana gidip Forster'in istediği gibi olay çıkardıktan sonra, restoran Forster'in kürdanlarını almaya başlamış ve böylece yeni bir ticaret kolu doğmuş. Birkaç yıl sonra Forster hammaddeye yakın olmak için fabrikasını Maine'e taşımış. Şimdi sahipliği başkalarına geçmiş olsa da oradaki fabrika hala Forster'in adını taşıyor.

Şimdiki fabrikada Charles Forster'in zamanındakinden daha fazla makina ve daha az işgücü bulunuyor. Bu, şu an Amerika'daki, belki de dünyadaki en büyük kürdan fabrikası. Bilgisayarla işleyen makinalarda

Illinois'ten Wayne Kusy, İngiliz gemisi Lusitania'nın 5 metrelik modelini yapmak için 193000 kürdan kullanmış. Modelin kesiti, iç ayrıntıları gösteriyor.

bir kürdana eli değen en son kişi kütüğü kesen ağaç kesicisi. 20 milyon kürdan üretmek için sadece 10 insan gerekiyor.

Şimdi, 1997'de bir kürdan nasıl yapılıyor görelim. Mekanik bir tutucu odun istifinden bir kütük kapıyor ve şömine odununun yarı büyüklüğüne kesilmek üzere kayış üstüne koyuyor. Bu küçük parçalar soyularak bir kürekle ısı ve nem emmesi için bir buhar odasına konuyor. Yeterince ıslanıp ısınarak esnekleşince, bir kürdan genişliğinde ve spagetti boyunda kesildiği bir makinalara, daha sonra da

dilimleme makinasına giriyor. Fabrikanın ısıtılmış üst katında temizleniyor ve kurutuluyorlar. En son olarak da hepsinin sonlarının biraraya getirildiği ve paketlenildiği başka bir makinalara giriyorlar. Buhar odasındaki zaman dışında, kütükten paketlenmiş kürdana kadar geçen işlem süresi sadece birkaç saat.

Bir kürdan fabrikası işleticisi Campbell'in söylediğine göre, yılda dünyayı 30 kere saracak uzunlukta kürdan üretiliyor.

İnsanlar kürdanları dış karıştırılmaktan başka işler için de kullanıyorlar. Campbell kürdanlarla yaptığı heykelleri kendisine gönderen bir idam mahkûmundan sözediyor. Toe King adında başka biri ise, Eyfel Kulesinin 6.5 metrelik modelini yapmak için 110.000 kürdan kullanmış. Wayne Kusy'nin bir İngiliz gemisi olan Lusitania'nın 5 metrelik modelini yapması 193.000 kürdanla 2 yıl sürmüş. Kaliforniyalı biri de "Tanrı'nın emriyle" İsa'nın kürdanla birebir figürünü yapmak için 5 yıl harcamış.

Kürdanların zararları da bulunuyor. Tüketici Güvenliği Komisyonu'na göre yanlış karışımlar ve delmeler yüzünden yılda 8800 kaza oluyor. Belki de en kötü örneklerden biri, bir şirketin tarçınla olarak imâl ettiği kürdanlar. Bunların acısı yüzünden, beş çocuk olumsuz tepkiler gösterince şirkete ürünlerin tarçın tadını yumuşatması tavsiye edilmiş.

Hubbell, S. *Smithsonian*, Ocak 1997
Çeviri: Selda Ant

